

**Степанчук В.М., Васильєв С.В.,
Боруцька С.Б., Зубов О.О.,
Кухарчук Ю.В., Сапожникова Г.В.,
Харламова Н.В.**

**СЕРЕДНЬОПАЛЕОЛІТИЧНА
СТОЯНКА ЗАСКЕЛЬНА VI
(КОЛОСОВСЬКА) В КРИМУ:
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ
ШАРІВ, ЩО МІСТИЛИ РЕШТКИ
ЛЮДИНИ**

**Stepanchuk V.M., Vasiliev S.V.,
Borutskaya S.B., Zubov A.A.,
Kukharchuk Yu.V.,
Sapozhnykova G.V., Kharlamova N.V.**

**MIDDLE PALAEOLITHIC SITE
ZASKALNAYA VI
(KOLOSOVSKAYA) IN CRIMEA:
CERTAIN ASPECTS OF EXAMINA-
TION OF LAYERS CONTAINING
HUMAN REMAINS**

Статтю присвячено попереднім результатам нещодавно поновлених досліджень кісткових решток неандертальців із середньопалеолітичної стоянки Заскельна VI (Колосовська) у Криму. Висвітлюється історія їх відкриття, уперше звертається увага на специфіку супроводжуючих кісткові рештки матеріалів. Наводяться нові дані, отримані в результаті антропологічного, техніко-типологічного та функціонально-трасологічного аналізів матеріалів IIIa та III шарів стоянки.

Коротка характеристика пам'ятки та історія її дослідження

Багатощарова печерна стоянка, названа ім'ям її багаторічного дослідника Ю.Г. Колосова (1924-2002), розташована в передгір'ї східної частини Кримського півострова, поблизу с. Вишенне Білогірського р-ну Кримської АР, у Червоній балці на правому березі р. Біюк-Карасу, під 45°6' ПнШ і 34°36' СхД, на висоті 205 метрів над рівнем моря в системі координат IGS 98, за 45-50 км від сучасного узбережжя. Пов'язана зі зруйнованим навісом, обвальний козирок якого перекрив II культурний шар. Експозиція укрита південна, висота над рівнем ріки сягає 60 м.

Стоянка відкрита в 1969 р. Ю.Г. Колосовим і досліджувалася ним у 1969-1975, 1977-1978, 1981-1985 рр. Матеріали розкопок 1970-1982 рр. опубліковані монографічно та у серії спеціальних публікацій [Колосов 1973; 1979; 1986; Колосов, Степанчук, Чабай, 1993 та ін.]. Геологія вивчалася В.П. Душевським, П.Д. Городецьким, А.А. Клюкіним, Ж.М. Матвіїшиною. Склад фауни визначали К.В. Капеліст, Є.І. Данилова, О.П. Журавльов. На даний час інвентар стоянки визначається як приналежний до мікоксської аккайської індустріальної традиції [Kolosov, Stepanchuk, 2000].

У ~3-метровій товщі відкладів Заскельної VI (Колосовської) простежено щонайменше сім окремих культурних шарів. Для VI-V шарів точну хроностратиграфічну позицію не встановлено, але припускається їхня приналежність до початку

вюрму [Величко та ін., 1978]. Верхні чотири культурні шари недавно були продатовані радіовуглецевим методом у київській і оксфордській лабораторіях (табл. 1). Мегафауна представлена переважно мамонтом, носорогом, конем, сайгою, гігантським та північним оленями (табл. 2). У шарах IV і II виявлені невеликі серії хвостових хребців чорноморського дельфіна-білобочка (визначення В.М. Логвиненка) [Степанчук, Логвиненко, 2005]. У IIIa, III і II шарах виявлені антропологічні рештки. Їх вивчення було поновлене у 2006 р.

Загальна характеристика індустрії шарів, що містили кісткові рештки людини

Індустрії всіх трьох шарів з кістковими рештками людини близькі в техніко-типологічному відношенні і можуть бути віднесені до аккайського локального різновиду середнього палеоліту. Шар IIIa, найдавніший із трьох, що містили антропологічний матеріал, виходячи з наявних радіометричних даних, може належати до часу близького інтерстадіалу хенгело. Згідно раніше опублікованим даним [Колосов, 1986], інвентар відносно нечисленний: 857 предметів. Сколи (490) дають такі показники: Пам = 5; ІЛ = 3; Іfl = 28; Іfs = 12. Нуклеуси (11) представлені одно- й двобічними доцентровими (4) і підпаралельними (7) різних типів. Знаряддя на сколах представлені 10 гостроконечниками, 44 скреблами (14 – однолезові, 5 – подвійні, 12 – конвергентні, 13 – кутасті), 15

Таблиця 1

Радіовуглецеві дати стоянки Заскельна VI (Колосовська)

шар	матеріал	лабораторний №	вік	джерело
I	кістка	Ki-10892	22500±450	Степанчук та ін., 2004
I	кістка	Ki-10605	22800±400	-“-
I	кістка	Ki-10606	24400±480	-“-
I	кістка	Ki-13373	25700±160	Степанчук, 2006
I	кістка	Ki-13375	25200±160	-“-
I	кістка	Ki-13376	24600±170	-“-
II	кістка	OxA-4131	30110±630	Hedges et al., 1996; Чабай та ін., 1998
II	кістка	Ki-10607	30220±400	Степанчук та ін., 2004
II	кістка	Ki-10893	30700±450	-“-
II	кістка	Ki-10608	31100±490	-“-
III	кістка	OxA-4772	35250±900	Hedges et al., 1996; Чабай та ін., 1998
III	кістка	Ki-10894	36400±450	Степанчук та ін., 2004
III	кістка	Ki-10609	38200±410	-“-
IIIa	кістка	OxA-4132	30760±690	Hedges et al., 1996; Чабай та ін., 1998
IIIa	кістка	OxA-4773	39100±1500	-“-
IIIa	кістка	Ki-10610	39400±480	Степанчук та ін., 2004
IV	кістка	Ki-10611	> 47000	-“-

ножами (з них 13 – двобічні з обушками) та одиничними формами, у тому числі атипівим вістрям левалуа.

Нуклеуси III шару (56), за даними Ю.Г. Колосова, представлені плоскими доцентровими одно- (11) й двобічними (8), а також підпаралельними формами різних типів (37). Технічні індекси серії сколів: $P_{am} = 2,2$; $IL = 0,8$; $I_{fl} = 38,3$; $I_{fs} = 19$. Знаряддя на сколах представлені 36 гостроконечниками, 484 скреблами (однолезові – 249, подвійні – 43, конвергентні – 70, кутасті – 122), 174 ножами, 17 зубчасто-виімчастими формами та ін. Двобічні знаряддя представлені наконечниками (4), гостроконечниками (6), скреблами (49) та ножами (111). Шар III, виходячи з наявних радіовуглецевих дат, може належати до самого початку стадіалу між хенгело й арсі, у той час як стратиграфічно вищий шар II на тій же підставі можна корелювати з часом денекамп – арсі.

Кам'яний інвентар II шару винятково багатий і нараховує кілька десятків тисяч предметів. Технічні індекси: $P_{am} = 4,5$; $IL = 0,4$; $I_{fl} = 43,5$; $I_{fs} = 29,3$. Нуклеуси представлені плоскими одно- (65) і двобічними (18) доцентровими, черепахоподібними левалуазькими (7), підпаралельними (135), безсистемними (16). Знаряддя на сколах представлені 132 гостроконечниками, 1126 скреблами

(одно-лезові – 418, подвійні – 138, конвергентні – 162, кутасті – 408), 242 ножами, 32 зубчасто-виімчас-тими формами та ін., у т.ч. одиничними левалуазь-кими вістрями. Група двобічних знарядь включає наконечник, гостроконечники (81), скребла (10), ножі (406).

Антропологічні знахідки

Важливий аспект стоянки складають численні антропологічні знахідки. З різних ділянок кількох шарів отримано чимало розрізаних кісткових решток кількох особин неандертальців [Колосов, 1973; 1979; 1986; Колосов та ін., 1974; 1975; Данилова 1979а; 1979б; 1980; 1983; Смирнов, 1991; Якимов, Харитонов, 1979; Вієк, 1975]. За різними оцінками число індивідуумів коливається в межах 5-7 [див.: Смирнов, 1991]. Останнім часом серед фауністичних матеріалів із розкопок минулих років були виявлені нові кістки людини, добуті, головним чином, із шару II. Повідомлялося також, що матеріали шару III містять ще не описані кісткові рештки дитини (дані М.Н. Єлістратової [Смирнов, 1991, с.271] і А. Розаса – особисте повідомлення). Крім того, під час охоронно-рятвних робіт 2005 р. в кв. 28-М у верхній частині відкладів, що зіставляються з шарами IIIa або III, був виявлений фрагмент плечової кістки дитини [Степанчук,

Таблиця 2

Фауністичні рештки з шарів I-IV стоянки Заскельна VI (Колосовська); розкопки 1971-1975 (за [Колосов, 1986]); рятувальні роботи 2005 р.; визначення К.В. Капеліст, Є.І. Данилової, О.П. Журавльова (кількість визначених кісток / MNI; х – наявність виду)

		Шар I 2005			Шар II/III 2005	
	шар I		шар II	шар III		шар IV
мамонт	18/2	х	163/6	110/4	х	91/4
бізон	5/1	х	4/1	-	-	-
носоріг	-	-	-	-	-	1/1
кінь	58/6	х	320/9	33/4	х	122/2
гідрунтинний осел	20/1	-	8/1	-	-	-
сайга	41/4	х	350/14	69/6	х	23/3
гігантський олень	1/1	-	-	2/2	х	1/1
шляхетний олень	-	-	6/2	-		-
північний олень	3/2	-	49/4	1/1		1/1
кабан	-	х	-	-	х	-
вовк	2/1		9/3	-	-	2/1
песець	-	х	2/1	-	х	-
лисиця	-	х	1/1	-	-	-
корсак	-	х	3/2	-	х	-
засць	-	-	-	1/1	-	-
куниця	-	-	3/1	-	-	-
ховрах	-	-	-	-	-	3/1
птаха	-	х	1/1	1/1	х	-
гризуни	-	х	-	-	х	-

2006]. Таким чином, на даний час кісткові рештки людини ув'язуються з виділеними дослідником стоянки Ю.Г. Колосовим IIIa, III і II шарами, у приблизному хронологічному діапазоні 40-38, 39-34, 31-30 тис. радіовуглецевих років, відповідно. Є підстави гадати, що принаймні частина людських кісток пов'язана з навмисними похованнями [Колосов, 1986].

Поновлення антропологічних досліджень закономірно викликає необхідність більш ретельного аналізу супровідної кам'яної індустрії, уточнення обставин та контексту кісткових знахідок викопної людини. Нижче приведені попередні результати цих досліджень, згруповані за трьома напрямками: аналіз кісткових решток людини, техніко-типологічний і функціонально-трасологічний аналізи супровідної кам'яної індустрії.

Аналіз кісткових решток людини

Наявні антропологічні знахідки з III і IIIa шарів подаються нижче сумарно. Автори сподіваються, що надалі, із залученням усіх доступних стратиграфічних, планіграфічних, археологічних і антропологічних даних, цю серію вдасться аргументовано розчленувати за шарами. Попереднім антропологічним аналізом серії людських решток із Заскельної VI (Колосовської), які зберігаються в ІА НАНУ, встановлена наявність наступних скелетних фрагментів:

III і IIIa шари

Розкопки 1972 р.

а) Нижня щелепа (реставрована) підлітка 10-12-ти років (вік визначався за методикою В.І. Пашкової [Пашкова, 1963]).

б) Дві проксимальні і дві медіальні фаланги кисті підлітка 14-15-ти років.

Розкопки 1973 р.

а) Медіальний (?) епіфіз правої (?) великогомілкової кістки дитини.

Таблиця 3

Заскельна VI (Колосовська): дані щодо типів площадок сколів, перетворених у знаряддя. Ділянка кв. 30-31-ГД, шари IIIa й III.

Тип площадки	загальна статистика			у т.ч. з редукцією зони удару			у т.ч. з ділянками кірки			у т.ч. з F ділянками			у т.ч. скошені		
	IIIa	III	Σ	IIIa	III	Σ	IIIa	III	Σ	IIIa	III	Σ	IIIa	III	Σ
кірка	4	2	6	1		1	4	2	6						
одне зняття	12	5	17	2	1	3	1		1				1	1	2
двогранні	4		4	1		1									
багатогранні	11	6	17		1	1	2		2	1		1		2	2
F	прямі	12	4	16										1	1
	опуклі	21	9	30			2		2						
	увігнуті	1		1											
крапкові	6	2	8				1		1						
лінійні		1	1												
зламани	5	7	12												
ретушовані	4	3	7												
невизначимі		2	2												
Загалом	80	41	121	4	2	6	10	2	12	1		1	1	4	5

б) Латеральний епіфіз правої великогомілкової кістки (мабуть, обидва епіфізи від однієї кістки дитини віком близько 1 року).

в) Фрагмент тіла сідничної (?) кістки дитини 2-3-х років.

г) Перша фаланга II-III пальців кисті, медіальна фаланга середнього пальця кисті, медіальна фаланга IV-V пальців кисті підлітка 14-15-ти років.

д) 17 кісток правої кисті дитини 3-х років (можливо, трохи старшої).

е) Тіла чотирьох хребців (можливо, двох грудних і двох поперекових) дитини 2-4-х років.

ж) Дві дуги грудних хребців, три половини дуг хребців, тіло поперекового хребця, тіло нижнього крижового хребця, права половинка дуги грудного хребця, коракоїд, верхній правий суглобовий відросток з ділянкою дуги першого крижового хребця, неоформлена таранна кістка, задня частина п'яткової (?) кістки індивідів близько 5-ти років і до 1 року.

з) Праве перше ребро, 11 чи 12 праве ребро, невеликий фрагмент середнього ребра дитини близько 1 року.

и) Галузка правої сідничної кістки, верхня галузка правої лобкової кістки, ще один не-ідентифікований фрагмент кістяка дитини до 1 року.

к) Дві проксимальні фаланги перших пальців правої й лівої кистей дитини приблизно 2-х років.

л) Сім кісток зап'ястя дитини 2-3-х років.

м) Права променева кістка з непророслою голівкою і нижнім епіфізом та права ключиця 1,5-2-річної дитини.

н) Ліва таранна кістка дитини 2-3-х років, нігтьові фаланги перших пальців стопи дитини близько 2-х років, права й ліва перші плюсневі кістки дитини близько 2-х років, верхня частина голівчастої (?) кістки дитини 2-3-х років.

о) Ліва стегнова кістка без нижнього кінця з частково окостенілою голівкою дитини 2-3-х років, фрагмент нижнього кінця стегнової кістки і частково окостеніла голівка стегна (схоже, того ж індивіда).

п) Ліва плечова кістка (складена з трьох фрагментів) підлітка 10-12-ти років.

Розкопки 1978 р.

а) Фрагмент правої сторони нижньої щелепи підлітка 14-15-ти років.

Розкопки 2005 р.

а) Нижня половина правої плечової кістки немовляти перших місяців життя.

У колекції є також кістки двох стоп дитини близько 1 року, без указівки року розкопок.

II шар

Розкопки 1975 р.

а) Дистальна фаланга першого пальця стопи дорослої людини (близько 18-20-ти років).

Розкопки 1978 р.

а) Чотири фрагменти зводу черепа підлітка 12-15-ти років.

Таблиця 4

Заскельна VI (Колосовська): дані щодо типу огранення сколів, перетворених у знаряддя. Ділянка кв. 30-31-ГД, шари IIIa й III

Тип огранення	шар IIIa		шар III	
		у т.ч. з ділянками кірки		у т.ч. з ділянками кірки
кірка	10	10	6	6
природна поверхня	2	1	1	
атиповий реберчастий	1	1		
одне зняття	1		1	
доцентровий	7	3	1	1
субдоцентровий	9	4	4	3
конвергентний	5	4	1	
субконвергентний			2	
рівнобіжний	1			
субпаралельний	22	13	13	7
субпаралельний зустрічний	4	3	2	
перпендикулярний	3	1	3	1
субперпендикулярний	14	9	5	3
невизначимий	2		3	
Загалом	81	49	42	21

Розкопки 1981 р.

а) Фрагмент зводу черепа дорослої людини (25-40-а років).

б) Голівка стегнової кістки (дещо зруйнована) індивіда 18-20-ти років.

У цілому, попередній аналіз матеріалів стоянки продемонстрував, що в шарах IIIa і III представлені останки щонайменше п'яти-шести індивідів, а в шарі II ідентифікуються останки двох-трьох індивідів. Переважна більшість кісток належали дітям і підліткам. Антропологічні рештки представлені в основному кістками кистей і стоп; довгі кістки одиничні; маються також фрагменти нижніх щелеп. З матеріалів серії, попередньо розглянутої сумарно як приналежної IIIa і III шарам, відібрано кістковий матеріал для проведення генетичної експертизи в Інституті еволюційної антропології М. Планка (Німеччина).

Техніко-типологічний аналіз супровідної кам'яної індустрії

Спочатку, у процесі розкопок, шар IIIa не виділявся, і матеріали бралися сумарно, як приналежні шару III. Виокремленню шару IIIa великою мірою сприяло виявлення у 1973 р. в кв.

30-31-ГД конструкційного об'єкту (т.зв. "поховальної ями" з некомплектними останками людини), вочевидь не пов'язаного з горизонтом знахідок шару III. І сам дослідник стоянки, й інші фахівці неоднозначно інтерпретували цей об'єкт, запропонувавши кілька варіантів пояснень.

Безумовно важливий сам по собі, аналіз цього об'єкту і варіантів його інтерпретації виходить за рамки дійсної публікації. Тут важливо підкреслити наступне. Завдяки більш-менш ретельній фіксації матеріалів, добутих з кв. 30-31-ГД, маємо можливість розділити ретушовані кам'яні вироби на серії, що належать шарам IIIa й III, а також окремо проаналізувати артефакти, виявлені в заповненні "поховальної ями". Для встановлення приналежності матеріалів використовувалися, в основному, дані про глибини залягання з урахуванням ступеня падіння стратиграфічних шарів на зазначеній ділянці. Звісно, таке розчленування носить до певної міри штучний і попередній характер, і це слід мати на увазі.

Шар IIIa, ділянка кв. 30-31-ГД ("біля поховання")

Серія нараховує 6 сколів з мінімальними ознаками утилізації, 64 знаряддя на сколах, і 13

Таблиця 5

Заскельна VI (Колосовська): порівняння типологічної структури знарядь на сколах і двобічних знарядь, за даними Ю.Г. Колосова [1986] і підрахунками знарядь Ша і Ш шарів, добутих із ділянки кв. 30-31-ГД

		шар Ша		шар Ш	
		За Ю.Г. Колосовим	Серія діл. 30-31-ГД	За Ю.Г. Колосовим	Серія діл. 30-31 ГД
знаряддя на сколах	гостроконечники	14,5	18,4	5,2	11,8
	скребла однолезові	20,3	40,8	35,9	41,2
	скребла конвергентні	17,4	2,1	10,1	2,9
	скребла подвійні	7,3	22,5	6,2	11,8
	скребла кутасті	18,8	14,3	17,6	8,8
	ножі	21,7	2,1	25,1	23,5
	Загалом 100%	N = 69	N = 49	N = 694	N = 34
двобічні знаряддя	листоподібний біфас		7,7		6,3
	наконечники			2,4	
	гостроконечники		7,7	3,5	6,3
	скребла		15,4	28,8	12,5
	ножі	100,0	53,9	65,3	56,3
	віймчасте				6,3
	напівфабрикати		15,4		12,5
	Загалом 100%	N = 13	N = 13	N = 170	N = 16

двобічних виробів (ІВ = 16,9). Дані щодо типів відбивних площадок сколів і їх огранення подані в таблицях 3 й 4. Основні технічні показники такі: $P_{am\ ess} = 5$; $P_{am\ large} = 31,3$; $IL = 2,5$; $Ifl = 68,1$; $Ifs = 47,2$. Лише 5,6% сколів мають ознаки редуції крайової зони удару (для порівняння: 68,1% ретушованих площадок – табл. 3). 1,4% сколів мають скошені площадки і деякі інші ознаки, які можуть характеризувати продукти утилізації двобічних форм. У цілому переважають (54,3%) субпаралельно й субперпендикулярно огранені сколи (табл. 4). Доцентрові становлять 19,8%. Досить високий вміст сколів зі спинкою, цілковито вкритою кіркою (12,3%). Загальна ж чисельність сколів з ділянками кірки на спинці сягає 60,5%. Цей незвично високий показник дає підстави вважати, що на стоянці мав місце повний цикл розщеплення сировини.

Типологічна структура знарядь на сколах така: 8 гостроконечників (у тому числі 3 кутасті й 4 конвергентні), 37 скребел (з них 6 кутастих, 16 простих, 11 подвійних і 4 поперечні), 4 ножа, а також долото, усічена й ціла пластини, відщепи з регулярно ретушшою (5) і ретушшою використання (3). Двобічні знаряддя представлені листоподібним

біфасом, гостроконечником, скреблами (2), різноманітними ножами з обушком (7), преформами (2).

Шар Ша, ділянка кв. 30-31-ГД (“поховальна яма”)

Звідси походять 12 знарядь на сколах, зокрема: гостроконечник, 6 скребел (конвергентне, кутасте, 2 прості й 2 поперечні), ніж, скребок і відщепи з регулярно ретушшою (3).

Шар Ш, ділянка кв. 30-31-ГД

У даному шарі на цій ділянці виявлено 45 знарядь на сколах і 16 двобічних виробів (ІВ = 26,3). Дані щодо типів площадок сколів і їх огранення подані в таблицях 3 й 4. Основні технічні показники такі: $P_{am\ ess} = 0$; $P_{am\ large} = 28,6$; $IL = 0$; $Ifl = 65,5$; $Ifs = 44,8$. В колекції наявні 4 типові продукти розщеплення двобічних форм. Переважають (35,7%) підпаралельно огранені сколи (табл. 4), натомість доцентрових лише 11,9%. Так само, як і в шарі Ша, в колекції багато первинних сколів (14,3%), а сколи з ділянками кірки на спинці складають 50%.

Склад знарядь на сколах такий: 4 гостроконечники (у тому числі один кутастий), 22 скребла (конвергентне, 3 кутасті, 12 простих, 4

Таблиця 6

Заскельна VI (Колосовська): визначення функції виробів.
Ділянка кв. 30-31-ГД, шари IIIa і III

Функціональне визначення	шар IIIa		“поховальна яма”		шар III	
	на сколі	двобічне	на сколі	двобічне	на сколі	двобічне
ніж	7	1	3		8	3
ніж стругальний	2				1	
ніж-різчик	5	1	1		6	5
ніж-різчик + скобель	2					
ніж-різчик + різець бічний					1	
ніж + скобель	19	3	2		5	1
ніж + скобель + скребок	3		1		1	
ніж + проколка					1	
скобель	9	3	2		2	
скобель + ніж стругальний	1					
скобель + скребок	1				3	1
скобель + скребок + долото	1					
скобель + долото					1	
ніж + скребок		1				1
скребло	1	2				
скребок	6		3		7	1
скребок + різець					1	
долото	1					
не використовався	1	1			4	3
без слідів використання	6	1	1		4	
Загалом	67	13	13	0	45	15

подвійні і 2 поперечних), 8 ножів, 2 скребки, долото, а також 5 відщепів з ретушшю. Двобічні форми представлені листоподібним біфасом, гостроконечником, 2 скреблами, виїмчастим знаряддям, різнотипними ножами з обушками (9), напівфабрикатами (2).

У цілому технічні й типологічні параметри розглянутих серій близькі один одному і даним, опублікованим Ю.Г. Колосовим. Безумовно, маємо індустрію, істотно орієнтовані на технологію виготовлення двобічної заготовки, причому провідна форма двобічного виробу – ніж з обушком. У той же час наявні й певні розходження (табл. 5). Чи є вони об’єктивними, обумовленими виробничою специфікою ділянки кв. 30-31-ГД в різні періоди функціонування стоянки, а чи зумовлені чисельною обмеженістю серій з цієї ділянки, або суб’єктивністю в типологічних визначеннях, або ж недостатньо “чистим” розчленуванням матеріалів на комплекси IIIa і

III шарів – усе це спробуємо з’ясувати в майбутньому.

Функціонально-траєологічний аналіз супровідної кам’яної індустрії

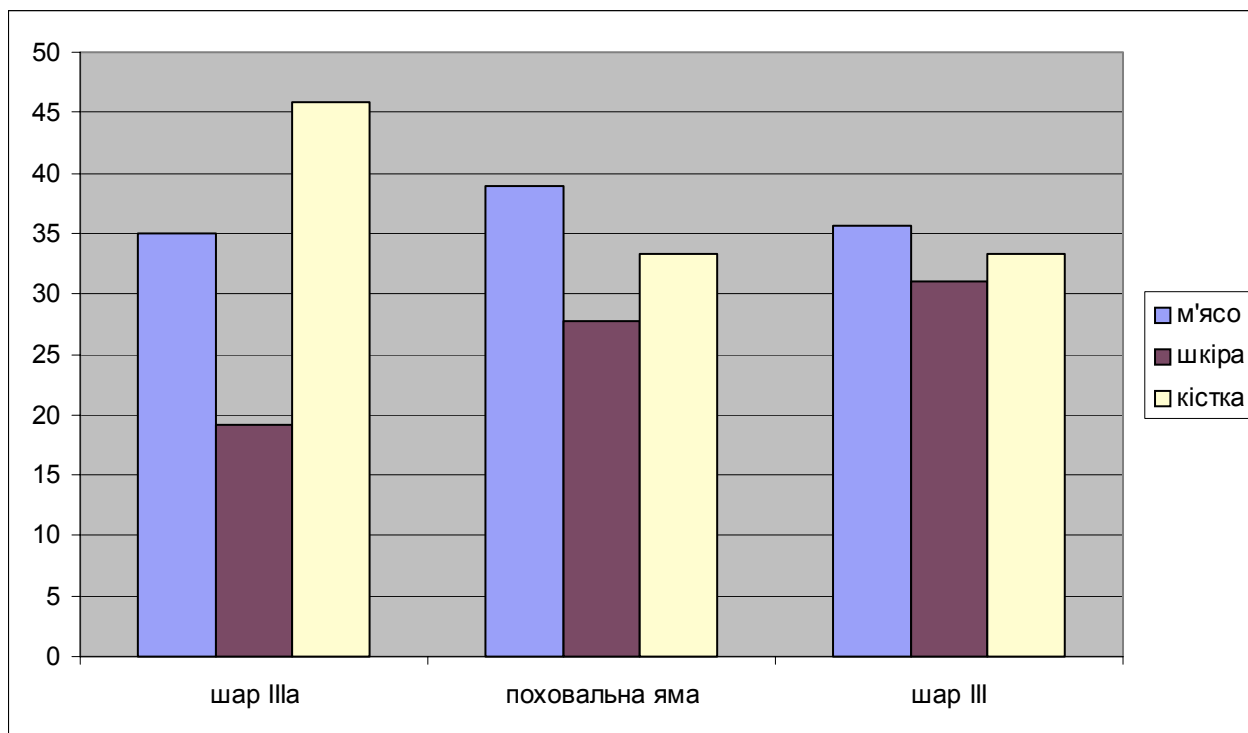
Як і у випадку техніко-типологічного аналізу, наявні артефакти з ділянки кв. 30-31-ГД були проаналізовані з урахуванням вірогідної приналежності до шарів IIIa й III, а також до заповнення “поховальної ями” (яка зіставляється з шаром IIIa).

Шар IIIa, ділянка кв. 30-31-ГД (“біля поховання”)

Загальне число проаналізованих артефактів – 80. Лише 11,1% з них не мають слідів утилізації. Переважають багатофункціональні вироби (табл. 6), що використовувалися для розбирання туш, очищення кісток від м’яса, підрізання, первинної обробки свіжих шкір (зняття жиру і міздрі). До специфічних знарядь належать ножі-різчики – поліфункціональні вироби, різні елементи яких використовувалися при різанні м’яса, скоблінні, струганні, обдиранні. Численними є випадки

Таблиця 7

Заскельна VI (Колосовська): приблизні обсяги операцій з різними видами матеріалів, за даними функціонально-трасологічного аналізу. Ділянка кв. 30-31-ГД, шари IIIa и III.

сполучення функцій різання м'яса й обробки кістки (ножі і скобелі в різних сполученнях). Один із ножів-скобелів використовувався як ретушер (специфічні пошкодження в районі відбивного горбика). Деякі вироби дають виразні приклади їх послідовного використання в різних операціях. Так, одне із знарядь (типологічно – кутасте скребло) тривалий час використовувалося як м'ясний ніж, а після поломки – як скребок по шкірі. Цікавою є невелика група т.зв. невикористаних виробів: в одному випадку це скол з ретушованим лезом, в іншому – виразна двобічна форма з обушком: вони мають вторинну обробку, але, як виявилось, ними не працювали. Привертають увагу численні вироби, що використовувалися при обробці твердого матеріалу (кістки) (табл. 7). Більшість пошкоджень такого характеру, як засвідчив трасологічний аналіз, були отримані в процесі утилізації туш забитої дичини. Ділянка на одному із скобелів, схоже, використовувався для досить специфічної операції вибирання паза в кістці. Сліди очевидної роботи з кісткою має також робочий елемент іншого виробу (типологічно – бічного різця). Більшість знарядь має заполіровку від утримання в руці під час роботи, деякі – дуже інтенсивну. Ознаки використання руків'їв відсутні.

Шар IIIa, ділянка кв. 30-31-ГД (“поховальна яма”)

Звідси добуто 13 артефактів на сколах, 12 з яких мають сліди зносу. Склад знарядь за функціональним змістом не відрізняється від описаного вище. Тут також представлені моно- і поліфункціональні (останні переважають) знаряддя, що використовувалися в операціях по розбиранню туш, очищенню кісток, підрізання, зняттю жиру й міздрі зі свіжих шкір. Деякі відмінності простежуються в обсягах операцій з різними видами матеріалів (табл. 7), однак не виключено, з огляду на нечисленність серії, що вони мають випадковий характер.

Шар III, ділянка кв. 30-31-ГД

Серія нараховує 60 виробів. Звертає на себе увагу дещо вища чисельність предметів без слідів зносу (18,3%). Більш численна вона за рахунок групи т.зв. невикористаних виробів. З них 4 на сколах (типологічно – мустьєрський гостроконечник, просте скребло, скребок із зубцюватим лезом, відщеп з ретушшю), одне з яких пошкоджене внаслідок “витоптування”, а решта – двобічні (ніж з обушком, виїмчасте, фрагмент преформи). Принципові відмінності від вище охарактеризованих серій відсутні: знаряддя використовувалися для тих же операцій і приблизно

в тих же обсягах (табл. 6 і 7). Тут так само широко представлені ножі-різачки, ножі, скобелі, стругальні ножі, долота, різці по кістці в різних сполученнях. Скільки-небудь істотних відмін у складі знарядь нема, якщо враховувати характер висхідної заготовки – скола чи двобічно-оббитої преформи (табл. 6). Як і в шарі IIIa, більшість знарядь також мають ділянки заповіровки від утримування в руці, деякі – дуже інтенсивної. Ознаки використання руків'їв тут також відсутні.

У цілому проаналізовані серії крем'яних виробів із шарів IIIa і III стоянки Заскельна VI (Колосовська) принципово близькі і складені аналогічними наборами моно- та поліфункціональних знарядь, що використовувалися для утилізації туш дичини – в функції різання, скобління, стругання, обдирання і т.п. Знахідки, добути з заповнення “поховальної ями” нічим не відрізняються від рядових знахідок, зустріннутих у шарі.

Висновки

Багатошарова стоянка Заскельна VI (Колосовська) становить значний інтерес не в останню чергу завдяки численним знахідкам кісткових решток неандертальців, що відносяться до періоду 40-30 тис. радіовуглецевих років тому. Окрім того, відповідність верхньої пачки культурних шарів пам'ятки (шари IIIa, III, II, I) заключному етапу середнього палеоліту, гарна збереженість залишків життєдіяльності людини і багатство матеріальної культури пам'ятки дає

можливість досліджувати багато інших важливих аспектів проблематики періоду, який іноді називають “часом останніх неандертальців”.

У статті наводяться попередні дані, отримані в результаті антропологічного, техніко-типологічного і функціонально-трасологічного аналізу матеріалів з IIIa й III шарів стоянки. Встановлено, зокрема, що в зазначених шарах представлені останки щонайменше п'яти-шести індивідів дитячого й підліткового віку; уточнені склад і приналежність антропологічних решток. Вивчено серії кам'яних артефактів, добутих з ділянки кв. 30-31-ГД, на якій у 1973 р. була досліджена т.зв. “поховальна яма”. Наскрізнний техніко-типологічний аналіз серій, що ймовірно належать IIIa й III шарам, дозволив уточнити уявлення про характер крем'яних індустрій, принаймні щодо розмаїття двобічних форм. Деякі відмінності між колишніми і нинішніми визначеннями технічної індексації пояснюються, скоріш за все, різним змістом висхідних серій (сколів – у Ю.Г. Колосова і знарядь на сколах – у нових підрахунках). Що ж стосується наявних відмінностей у типологічному складі знарядь на сколах, то їх причина ще має бути з'ясовувана. Функціональний аналіз продемонстрував принципову подібність наборів моно- і поліфункціональних знарядь, що використовувалися без руків'їв і слугували для первинного розбирання та інтенсивної утилізації туш впольованої дичини.

ЛІТЕРАТУРА

Величко А.А., Душевский В.П., Подгородецкий П.Д. и др. Стоянки Заскальня V и Заскальня VI // Археология и палеогеография раннего палеолита Крыма и Кавказа. – М.: Наука, 1978. – С.20-37.

Данилова Е.И. Затылочная кость неандертальского человека из траншеи Заскальня V возле Ак-Кая // Изучение палеолита в Крыму. – К.: Наукова думка, 1979а. – С. 76-84.

Данилова Е.И. Фрагмент пястной кости неандертальца // Изучение палеолита в Крыму. – К.: Наукова думка, 1979б. – С. 84-85.

Данилова Е.И. О новых находках неандертальцев в Крыму (предварительное сообщение) // Вопросы антропологии. – 1980. - № 66 – С. 121-125.

Данилова Е.И. Антропологическая характеристика костных остатков неандертальских детей из III культурного слоя мустьерской стоянки Заскальня VI (Крым) // Вопросы антропологии. – 1983. - № 71. – С. 72-87.

Колосов Ю.Г. Палеоантропологические находки у скалы Ак-Кая // Вопросы антропологии, 1973. - № 44. – С.162-166.

Колосов Ю.Г. Аккайские мустьерские стоянки и некоторые результаты их исследования // Изучение палеолита в Крыму. К.: Наукова думка, 1979. – С.33-56.

Колосов Ю.Г. Аккайская мустьерская культура. – К.: Наукова думка, 1986.

Колосов Ю.Г., Степанчук В.Н., Чабай В.П. Ранний палеолит Крыма. – К.: Наукова думка, 1993. – 224 с.

Колосов Ю.Г., Харитонов В.М., Якимов В.П. Открытие скелетных остатков палеоантропа на стоянке Заскальная VI в Крыму // Вопросы антропологии, 1974. - № 46. – С.79-87.

Колосов Ю.Г., Харитонов В.М., Якимов В.П. Находка скелетных остатков неандертальца в Крыму // БКИЧП, 1975. - № 44. – С.30-40.

Пашкова В.И. Очерки судебно-медицинской остеологии. – М.: Медгиз, 1963 -156 с.

Смирнов Ю.А. Мустьерские погребения Евразии. – М.: Наука, 1991. – 341 с.

Степанчук В.Н. Нижний и средний палеолит Украины. - Черновцы: Зелена Буковина. – 2006. - 464 с.

Степанчук В.Н. Спасательные работы 2005 г. на среднепалеолитической стоянке Заскальная VI (Колосовская), Крым // Археологічні дослідження в Україні 2004-2005 рр. – Київ-Запоріжжя: Дике Поле, 2006. – С. 340-341.

Степанчук В.М., Ковалюх, М.М., Пліхт Й. ван дер. Радіовуглецевий вік пізньоплейстоценових палеолітичних стоянок Криму // Кам'яна доба України. – Вип. 5. – К.: Шлях, 2004. – С.34-61.

Степанчук В.Н., Логвиненко В.Н. Заскальная VI (Колосовская), Восточный Крым: новые данные к вопросу об использовании морских ресурсов в среднем палеолите // Проблемы палеонтологии и археологии юга России и сопредельных территорий. – Ростов-на-Дону: Южный научный центр РАН, 2005. – С.92-94.

Чабай В.П., Маркс Э.Э., Отт М. Вариабельность среднего и ранней поры позднего палеолита Крыма (предварительные итоги международного археологического проекта) // Археологія. – 1998. - № 4. – С.19-47.

Якимов В.П., Харитонов В.М. К проблеме Крымских неандертальцев // Исследование палеолита в Крыму. – К.: Наукова думка, 1979. – С.56-66.

Hedges R.E.M., Housley R.A., Pettitt P.B., Bronk Ramsey C., and Van Klinken G.J. Radiocarbon Dates From the Oxford AMS System // Archaeometry (Oxford). – 1996. – 38 /1. – P.181-207.

Kolosov Yu.G, Stepanchuk V.N. Crimean assemblages with bifacial tools: brief review // ERAUL. - № 95. – Liege, 2000.

Vliiek E. Morphology of the first metacarpal of Neanderthal individuals from the Crimea // Bull. et mem. de la Soc. d'Anthrop. de Paris. – 1975.

Stepanchuk V.M., Vasiliev S.V., Borutskaya S.B., Zubov A.A., Kukharchuk Yu.V., Sapozhnykova G.V., Kharlamova N.V.

MIDDLE PALAEOLITHIC SITE ZASKALNAYA VI (KOLOSOVSKAYA) IN CRIMEA: CERTAIN ASPECTS OF EXAMINATION OF LAYERS CONTAINING HUMAN REMAINS

Paper deals with preliminary results of recently renewed studies on context of discovery and specificity of materials accompanying Neanderthal skeletal remains at Middle Palaeolithic site of Zaskalnaya VI (Kolosovskaya) in Crimea. New data provided by anthropological, techno-typological and use-wear analyses are presented.